

שקילתה של מצות סוכה כנגד כל המצוות

במקורות חז"ל שבידינו לא נמצא שמצות סוכה שקולה כנגד כל המצוות שבתורה. אמנם הדבר אכן נמצא אצל הפייטנים. בפיוט 'בחג הסוכות בנוה מקודש' למעריב של סוכות, נאמר: **מצות סוכה היא שקולה / נגד כל המצוות מהוללה**¹. כמו כן בפיוט 'ואז בת קול תצא בארץ הזאת' לשחרית יום שני של סוכות, נאמר: **אשרי אנוש יעשה זאת / ייחשב לו כשמר כל התורה הזאת**. וכן נאמר מפורש בפיוט לשחרית של יום שני: **בל תהי מצות סוכה בעיניך קלה / כי כל מצוות דת כחוקותיה שקולה**. יתכן שהמקור לדעה זו הוא באגדה הידועה, שלעתיד לבוא יבואו הגוים ויאמרו לה: תנה לנו [את התורה] ונעשנה, אז יאמר להם ה' מצוה קלה יש לי וסוכה שמה לכו ועשו אותה, ובסוף כל אחד ואחד מהם מבעט בסוכתו ויוצא (ע"ז ג, א), ולכאורה מכאן משמע שהסוכה משמשת כדוגמה לכל התורה כולה. אולם מסקנה זו מופרכת, משום שהניסיון היה מבוסס על יסוד קל וחומר, אם במצוה קלה כסוכה הגוים אינם יכולים לעמוד בה - כל שכן שהם אינם מסוגלים לקיים את כל התורה שיש בה הרבה מצוות יותר קשות ממצות סוכה. יהא המקור מה שיהא, אנו זקוקים להסבר משום איזה טעם מצות סוכה שקולה כנגד כל המצוות.

קיימת מחלוקת בין התנאים לאיזה מין סוכות הכוונה בפסוק 'למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים' (ויקרא כג, מג). יש מי שאומר, שהכוונה היא לענני הכבוד שהקיפו את בני ישראל במדבר, ויש מי שאומר שהן סוכות ממש (סוכה יא, ב ומקבילות). על פי הדעה שהכוונה לענני

1 מחזור לסוכות, מהד' דניאל גולדשמידט ויונה פרנקל עמ' 45. הפייטן מסיים את המחזורות בשני טורים אלה: **סולליה ידעו שם רע ומחלה / עברה פדויי צדק וגואלם בגאולה**. על התיבה 'סולליה' מעירים המהדירים: אינו ברור, ושמא באה מקום 'סולדיה', המואסים בה. מותך כך עלה להם פירוש בלתי מניח את הדעת. ולי נראה שיש כאן טעות סופר, ובמקום 'ידעו' צ"ל: לא ידעו. מעתה, 'סולליה' אינה צריכה תיקון, ופירושה: מרוממיה, מהלליה כבפסוק סלו לרכב בערבות (תהלים סח, ח) כמו שמפרש הרד"ק שם. ובאשר לתיבה 'שם', אם לא אירע כאן טעות סופר, וצ"ל 'שום', יש להניח שהפייטן משתמש במילה 'שם' במושבן 'שום', שכן בארמית 'שום' משמש בהוראת 'שם' כגון בת"א לבראשית יא, כט. וכך בלשון חז"ל: פדאהו לשום בן חורין (משנה גיטין ד, ד); כתב לשום מלכות שאינה הוגנת (שם ג, ה). לפי המילונאים, הוראתו האטימולוגית של 'שם' היא סימן, רושם. על ערוך השלם בערכו. ובאשר למקורו של טור זה - יסודו במאמר: כל מי שמקיים מצות סוכה בעולם הזה, הקב"ה מסיך עליו מן המזיקין שלא יזיקו אותו (פסדר"כ מהד' מנדלבוים עמ' 464. שם בטעות נשמטה התיבה 'הקב"ה', ואיתא במהד' בובר).

הכבוד, ניתן להסביר שקילותה של מצות סוכה כנגד כל המצוות על פי אחת מפעולותיהם של ענני הכבוד.

על הביטוי ויזנב בך כל הנחשלים אחריו (דברים כה, יח) נאמר, שהכוונה היא על אלה שהענן היה פולטן בגלל שהיו עובדי עבודה זרה או בגלל שפקפקו בכח יכולתו הבלתי מוגבלת של ה'.² בדומה לזה קרה כאשר ה' אמר למשה להעמיד למשפט כל מי שעבד לבעל פעור, אמר משה ומי מודיע, אמר לו ה' אני מפרסמן - מי שטעה הענן נקלף מעליו והשמש זורחת עליו בתוך הקהל, ויהיו הכל יודעים ויתלו אותו.³ מסתבר להניח, שגם במאמר הקודם שהענן היה פולט את עובדי העבודה הזרה, הכוונה שהענן היה נקלף מעליהם והם היו חשופים לשמש. מכאן יש להסיק, שהסוכה שהיא מסמלת ומייצגת את ענני הכבוד, אינה סובלת עובדי עבודה זרה בתוכה. באשר לסוכה, הדבר מפורש בדרש לפסוק "וישבו בסוכות כי לא עשו מימי ישוע בן נון כן בני ישראל עד היום ההוא" (נחמיה ח, יז), ושאלו חז"ל 'אפשר בא דוד ולא עשו סוכות עד שבא עזרא? ותירצו משום שעזרא התפלל על יצר עבודה זרה וביטל אותו (ערכין לב, ב).⁴ העולה מן האמור, שלא ניתן לעם ישראל לקיים מצות סוכה בשלמותה כל עוד יצר עבודה זרה שוכן בתוכו. כמו כן לגבי כל יחיד ויחיד, לא ניתן לו לקיים מצות סוכה בשלמותה אלא כעקר וביטל את היצר של עבודה זרה על כל תופעותיו מקרב.

2 פסדר"כ מהד' מנדלבוים עמ' 49; תנחומא סוף כי תצא. לאור מאמר זה יובן לנו ביתר עומק פירושו של ר' יהושע למילה 'צא' בפסוק 'יאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק' (שמות יז, ט): צא מן הענן (מכילתא, וכן הוא בת"י לפסוק). כנראה שכאשר יהושע ראה מה שקרה לנחשלים, היינו לאלה שהענן היה פולט אותם, היסס יהושע מחמת ענותו (ת"י במדבר יג, טז) לצאת מחוץ להגנתו של הענן. אמר לו משה, אתה לא מן הבינונים הזקוקים להגנת הענן כי אתה צדיק, לכן אל תהסס וצא מן הענן. את זאת רמז לו משה בביטוי 'בחר לנו' - השווה את יהושע אליו. אם כי במכילתא שם נאמר שמשה אמר 'לנו' מטעם נימוסי דרך ארץ, בכל זאת מידי רמז לא יצאנו.

3 תנחומא בלק יט. לפי דרש זה יש להסיק שמשמעו הלשוני של 'נחשלים' הוא קלופים, כלומר, שהענן נקלף מעליהם. ואולי זה מאותו שורש 'חשל' של המילה הארמית 'חושל' לשעורים קלופים (יומא עט, א וספר הערוך בערכו; בבא קמא י, ב ורש"י שם; בבא בתרא לו, א ורשב"ם שם).

4 במקום אחר, יומא סט ב, מסופר, שאנשי כנסת הגדולה ישבו בתענית שלושה ימים ולילות וביקשו שיצר הרע של עבודה זרה יימסר לידם, ואז ראו דימוי של יצר הרע של עבודה זרה בדמות גור אריה של אש יוצא מבית קדשי הקדשים. לכאורה שתי מסורות אלה סותרות זו את זו. אולם לאחר העיון נמצא שהן משלימות זו לזו. שם הכוונה שאנשי כנסת הגדולה ביקשו להחליש את היצר הרע של עבודה זרה ממה שהיה בימי הבית הראשון, שאז כוחו היה גדול וחזק כאריה בשיא גבורתו ואפילו לגבי חכמים גדולים, כפי שמנשה בן חזקיה המלך תאר אותו בחלום לרב אשי, והוא אמר לו: 'אילו היית חי בימי אז היית מרים שיפולי בגדיך כדי שתוכל לרוץ בקלות ובמהירות למקום משכנה של עבודה זרה' (סנהדרין קב, ב). נמצא, שאנשי כנסת הגדולה הצליחו להחליש ולהקטין את היצר הזה, והעמידו אותו בדרגה של גור אריה. אולם עדיין היה ליצר זה כוח יותר גדול מן היצר הרע הרגיל. אז בא עזרא והתפלל לבטל גם כוח מוחלש זה, והעמידו על יצר הרע הכללי של כל אדם לגבי כל מיני עבירות.

ועל פי כל האמור מתבאר מה שמוסר רב אחאי גאון, שקבעו הלל ושמאי שמונה ימי חנוכה כנגד שמונה ימי החג שרצו היוונים לבטל מעם ישראל⁵. ולכאורה למה רצו היוונים במיוחד לבטל את חג הסוכות? אלא משום שהסוכה מהווה ניגודו של כל טיב עבודה זרה. ואולי משום כך מדגישה התורה 'דורותיכם' בפסוק 'למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל' וגו', כי לכל דור ודור יש טיב עבודה זרה משלו, שעל כל אחד ואחד לבטלו מתוכו.

על יסוד האמור יש להסיק שכל יהודי היושב בסוכה בחג הסוכות ומדמיין לעצמו כי הסוכה מייצגת את ענני הכבוד שהקיפו את בני ישראל במדבר, הוא מביע בכך את אמונתו השלמה במציאותו ובכוח יכולתו המוחלטת של ה'. בו בזמן הוא גם מביע את הכרתו המלאה באפסותה של האלילות על כל גווייה ותולדותיה. ליהודי כזה יש לייחס את המאמר: כל הכופר בעבודה זרה מודה בכל התורה כולה (קידושין מ, א), ואת המאמר: איזו היא מצווה שהיא שקולה ככל המצוות, הוי אומר זו עבודה זרה (הוריות ח, א).

עד כאן לפי הדעה שהסוכות שישבו בהן בני ישראל במדבר היו ענני הכבוד. מכאן והלאה נציע הסבר לשקילותה של מצות סוכה ככל המצוות לפי הדעה שהסוכות היו סוכות ממש.

לפי פירוש האברבנאל לדברים טז, טז, בשלוש הרגלים אנו מביעים את תודתנו לה' על שלושה חסדים שעשה לעם ישראל. ואלה הם: בפסח על יציאת מצרים; בשבועות על מתן תורה; ובסוכות על ירושת הארץ. באשר לסוכות הדבר מובן על פי מה שמביא הרוקח, שבימי כיבוש הארץ וחלוקתה, החל ממלחמת סיחון ועוג, ישבו בני ישראל בסוכות בעת שצרו על ערי האויב כדי ללכודן (הרוקח הגדול עמ' קיז).

ויש להוכיח כדעת הרוקח שלפי הדעה שהתיבה 'בסוכות' בפסוק 'כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים' פירושה בסוכות ממש הכוונה לימי כיבוש הארץ שגם הם נקראים ימי יציאת מצרים, שאם נאמר שהכוונה לימי נדודיהם במדבר נעמוד בפני קושי גדול, כי בסיפורי המקרא בעניין האירועים שהתרחשו במדבר תמיד מכונה מעון דירום של בני ישראל בשם אוהל ולא בשם סוכה (שמות לג, ה; במדבר יא, י; טז, כז; דברים א, כז), ולא מסתבר לומר שבפסוקים אלה לשון 'אהל' הוא לאו דווקא, ואינו אלא לשון מליצי למעון מגורים, משום שלא נראה שבסיפור עובדתי-מציאותי תשתמש התורה בשם 'אהל' לסוכה. מכאן שדברי הרוקח שהכוונה לימי כיבוש הארץ אכן מוכחים.

ואין להקשות על דברי הרוקח מלשון 'הושבתי', הלא בני ישראל ישבו אז בסוכות מצד עצמם. והטעם לכך הוא פשוט, ישיבה בסוכות בעת מלחמת כיבוש, כאשר צרים על ערי האויב, היא חלק בלתי נפרד מתכסיסי המלחמה, היות וכיבוש ארץ ישראל הוא מלחמת מצוה, כמו שכתוב 'וירשתם אותה וישבתם בה' (דברים יא, לא), שנתפרש 'במה ירשתם - בישיבה' (קידושין כו, א). נמצא שהישיבה בסוכות בעת

5 שאילתות, מהד' מירסקי, שאילתא כז והשווה סוכה פ"ה סוף משנה ד.

המצור על הערים כדי לכבוש אותן היה חלק ממצות כיבוש הארץ, ומכאן לשון 'הושבתי', שהוא הפעיל של גרימה.

העולה מכל האמור, שבני ישראל קיימו אז מצות ישיבת ארץ ישראל, שהיא שקולה כנגד כל המצוות (ספרי, דברים, פי' פ). לכן מסתבר שמצות ישיבה בסוכה בחג הסוכות, הבאה לייצג ולהמחיש את הישיבה בסוכות בעת כיבוש הארץ, תהיה באותה דרגה, דהיינו, שקולה כנגד כל המצוות.

יש להוסיף, שהאמור שייך לגבי כל יהודי ויהודי בכל העולם, אולם לגבי יהודי הקובע את מקום מגוריו בארץ ישראל לכל ימי חייו, שבישיבתו בארץ הוא מחזק ומגביר את הכיבוש המקורי של הארץ, וגם מרחיב את הארץ כפי הפתגם 'בזמן שיושבין עליה רווחא, ובזמן שאין יושבין עליה גמדא' (גיטין נז, א), עולה בהרבה מדרגתה של מצות הישיבה בסוכה.

ניתן גם להסביר את שקילותה של מצות סוכה כנגד כל המצוות מבחינה אחרת. חג הסוכות נקרא גם בשם 'חג האסיף' (שמות כג, טז), וסתבר שיש קשר בין שני שמות אלה. החתם סופר מפרש כמפורסם את דברי ר' ישמעאל על הפסוק 'ואספת דגנך ותירושך ויצהרד' (דברים יא, יד) 'הנהג בהן מנהג דרך ארץ' (ברכות לה, ב), שאין זאת רק רשות אלא שזאת היא מצוה, דהיינו מצות ישוב ארץ ישראל, הפוטרת את העוסק בה ממצות תלמוד תורה בשעה שהוא עסוק במצות ישוב ארץ ישראל⁶. אסמכתא לדבריו יש לראות בדרש על הפסוק 'וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל' (ויקרא יט, כג) - 'כשאתם נכנסין לארץ ישראל לא תתעסקו אלא במטע תחילה' (ויק"ר כה, ג). נמצאנו למדים שיש קשר בין השמות 'חג הסוכות' ו'חג האסיף', הראשון לשם כיבוש הארץ והישיבה בה, והשני לשם מצות ישוב ארץ ישראל. אמנם יש לציין, שמצות **ישוב** ארץ ישראל אינה מצוה נפרדת בפני עצמה, אלא היא מהווה דרגה נוספת במצות **ישיבת** ארץ ישראל. את מצות ישיבת ארץ ישראל הבסיסית אדם מקיים בקביעת מקום מגוריו בארץ לימי חייו ואפילו שאינו תורם כלום לישיבה, כמבואר לעיל, משום שבישיבה בארץ הוא מחזק ומגביר את כיבושה המקורי. אבל כשהוא גם פועל למען פריחתה, שיפורה והשבחתה הוא מקיים מצות ישיבת ארץ ישראל בדרגה מעולה⁷. על פי כל האמור יוצא לנו טעם למה שקבע הרוקח באמצעות רמז ש"לולב שקול ככל התורה כולה" (הרוקח הגדול עמ' קיט)⁸.

6 בחידושו למסכת סוכה, ס"פ לולב הגזול. כל הקטע על זאת הושמט מן המהדורה החדשה 'המושלמת' בכוונה בלתי מכוונת.

7 לפיכך נראה לי, שיהודי היושב בחוץ לארץ ותורם מכספו לטובת פעולות ומפעלים לשוב ארץ ישראל, אם כי זאת מצוה גדולה ובגדר של צדקה לרבים, אבל זו אינה מצות ישוב ארץ ישראל, שהיא רק דרגה נוספת של מצות ישיבת ארץ ישראל. אמנם דבר זה טעון עיון ובידור, ולא באתי כאן אלא להעיר.

8 הרמז הוא לשם לולב, והכוונה היא לארבעה המינים שבלולב, שכולם ביחד מכונים בשם לולב, וכפי שימושו בברכה 'על נטילת לולב', וכך משתמע מלשון הביטוי ארבעה מינים שבלולב (סוכה לא, א ועוד). בגמ' מבואר שמברכים 'על נטילת לולב' משום שהוא גבוה

שנית, יש לציין שהיבול של כל שנה ושנה מורכב מארבעה סוגים של גידולים: אלה שיש להם גם טעם וגם ריח כגון אתרוג; אלה שיש להם טעם אבל לא ריח, כגון תמרה המיוצגת בשם כפת תמרים, דהיינו לולב (ויקרא כג, מ ות"א שם); אלה שיש להם ריח אבל לא טעם, כגון הדסים; ואלה שאין להם לא טעם ולא ריח, כגון ערבות. נכון שלפי הדרש ארבעה מינים אלה מייצגים את כל עם ישראל, לפי ההנחה שטעם הוא סמל לבעלי תורה וריח הוא סמל לבעלי מעשים טובים, ועושים מהם אגודה אחת, ויבואו אלה ויכפרו על אלה (ויק"ר ל, יב), ושם עוד כמה פירושים אחרים לסמלי ארבעה המינים על פי דרך הדרש⁹. מכל מקום, על פי דרך הפשט נראה לפרש כזאת – היות והפסוק על מצות לקיחת ארבעת המינים (ויקרא כג, מ) מהווה המשך לפסוק הקודם 'באספכם את תבואת הארץ תחגו את חג ה', והפסוק על לקיחת ארבעת המינים ממשיך ואומר 'ושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים', נראה שיש כאן שתי כוונות, האחת, להודות ולהלל¹⁰ לה' על כל היבול המיוצג בארבעת המינים, והשנית, לשמוח לפני ה' שזכינו לקיים מצות ישוב ארץ ישראל בסיומן של כל העבודות החקלאיות באספנו את תבואת הארץ.

העולה מן האמור שיש לנו הסבר לדברי הרוקח, שלולב, דהיינו ארבעת המינים, שקול ככל התורה כולה, ובאמצעות נטילת ארבעת המינים אנו מביעים את שמחתנו שזכינו לקיים את מצות ישיבת ארץ ישראל וישובה, מצוה השקולה כנגד כל המצוות. כמובן שאין צורך למי שנוטל את ארבעת המינים כדי לקיים את מצות נטילתם לכוון את כל הסמליות דלעיל, הוא יכול לכוון לסמליות שבהן כפי המדרש שהם מייצגים את כל סוגי היהודים בעם ישראל והוא עושה מהם אגודה אחת ויבואו אלה ויכפרו על אלה, והיא כוונה שמתאימה גם ליהודי חוץ לארץ. באשר למעשה, די לאדם לכוון שהוא נוטל את ארבעת המינים לשם קיום מצות הבורא ורצונו מאיתנו. לסיום, חג הסוכות מכונה במקורות חז"ל בשם 'החג' סתם (משנה מגילה ג, ב ועוד), אולי משום שהוא מיוחד ברבגוניותו ובריבוי צדדיו.

מכולן (סוכה לז, ב). הרמב"ם מסביר: הואיל וכולן סמוכים לו (הלכות לולב ז, ו). מבחינה לשונית ניתן לומר, שהשם 'לולב' כולל את כל ארבעת המינים משום שיסודו של שם זה הוא 'לבלב', שמשמעו צמיחה ופריחה (עי' ת"א לבמדבר יז, כג). אלא שע"י התופעה של חילוף אות ב"ת רפויה לאות וי"ו הפך השם לבלוב לשם לולב.

9 משנת רבי אליעזר, מהד' ענעלאו עמ' 106-100.

10 אם כי במדרש נאמר על ארבעת המינים: כל אחד ואחד מישראל הולך ורץ ליקח מהם להלל לקב"ה (ויק"ר ל, טו), שם הדבר נאמר דרך סיפור, ולא דרך דרש על עומק כוונתם בנטילתם לשם קיום המצוה, שבזאת הכוונה היא גם להודות. וזה מסתבר, שכן במקרא ובלשון התפילות באים שני מושגים אלה בדרך כלל בצירוף לשון להודות ולהלל (דהי"א טז, ד) או כמקבילים בתקבולת נרדפת (ישעיה לח, יח). וכן בלשון התפילות בברכת 'מודים' שבתפילת העמידה: נודה לך ונספר תהילתך; וכל החיים יודוך סלה, ויהללו את שמך באמת, וכהנה רבות.